

FRA VINILER TIL VEDELS GULLANDSKE KRØNIKE

EN TUSINDÅRIG VANDRING

Af Peter Hvilshøj Andersen Vinilandicus

From Viniles to Vedel's Gotland Chronicle, a Thousand-Year Journey: Around 680, a Lombard wrote a fable about his people's origins. He stated they immigrated from a Scandinavian island. The patriotic Saxo surreptitiously changed them into Danes. Around 1556, Saxo's version was transformed by Jens Bille into a short political ballad. Independently, a Danish pastor wrote a Latin fiction about the Danes' origins and Gotland. As a continuation of Bille's ballad, Vedel composed an archaising poem about the Danish migrants and interpolated it into the Latin work. In 1591, he published some verses of the poem and called it Gotland's Chronicle. All scholars mistakenly ascribe this forgery to the pastor.

Lombardernes danske herkomst

Inden vi beskæftiger os nærmere med det besynderlige, under Christian IV meget populære digt, som på grund af Anders Sørensen Vedel (1542-1616) bør hedde *Den Gullandske Krønike*, er det nødvendigt indledningsvis at redegøre for digtets baggrund og den konkrete sammenhæng, i hvilken det første gang blev nedskrevet og trykt. Vi skal se, at Vedel i 1576 eller kort derefter som den første indførte de 42 vers i et af sine håndskrifter og i 1591 som den første lod et uddrag af digtet komme frem i lyset. Uddraget finder vi i indledningen til *Lombardervisen*, som Vedel optog i *Hundredvisebogen* (Hvb). Efter to kongeviser indledte han sin samling med den særdeles betydningfulde kæmpevise om lombardernes udvandring fra Danmark. Selv om Svend Grundtvig i sin udgave deklasserede visen til sidste halvdel af første bind (DgF 21),¹ drejede det sig i Vedels øjne om en af de vigtigste viser i *Hundredvisebogen*. Det fremgår af visens fremtrædende stilling og det forhold, at indledningen fylder to spalter, dvs. en hel side.² I betydning overgås *Lombardervisen* vel kun af *Grimildvisen* (DgF 5). Det er den eneste vise i *Hundredvisebogen*, som Vedel udgav i hele tre versioner og oven i

---

¹ Grundtvig 1853, I 317-326.

² Kun indledningerne til *Grimildvisen* (Hvb I, 7-9) og *Sivard Snarensvend* (Hvb I, 4) optager lige så meget spalteplass som den til *Lombardervisen*.

købet med et signeret latinsk digt, som han indskød efter indledningen.³ Det står nutidens smagsdommere og Kulturministeriet frit for at have et anderledes syn på visernes værdi end Vedel selv.⁴

Denne undersøgelse begynder over et årtusinde før *Hundredvisebogens* tilblivelse og falder pudsigt nok sammen med den danske nations indtræden i verdenshistorien. Vi må indledningsvis spole tiden tilbage til den gotiske historiker Jordanes, der omkring 550 skrev et mindre værk om sit folks oprindelse. Goterne var dukket op ved Sortehavet et par århundreder forinden, men inden kontakten med den sydeuropæiske civilisation havde de været analfabeter, så ingen af dem havde ristet så meget som en rune om den hjemstavn, deres forfædre var udvandret fra.

Jordanes var imidlertid klar over, at goterne var germanere. Det betød, at de var kommet nordfra. Da oldtidens geografer omtaler en fjern ø oppe i den nordlige del af verdenshavet, formodede Jordanes meget logisk, at goterne var udvandret lige netop derfra. Han indhentede muligvis nogle få samtidige oplysninger om øen⁵ og kunne derfor ved hjælp af sine mere eller mindre pålidelige hjemmelmænd opremse en lang række folkestammer fra denne ø, deriblandt danerne. Han roser finnerne for deres elskværdighed og nævner i forbigående en anden stamme ved navn Vinoviloth.⁶ Han betoner, at disse nordboer ligeledes var ufatteligt rare.⁷ Denne sagnø blev i oldtiden kaldt Skandinavien, men da navnet af hver geograf og historiker blev stavet

---

³ "In Hvenam Insulam / Quæ Nidingi opibus quondam famosa fuisti / HVENA, Giganteis dives alumna viris. / Nunc tu Brahæi Herois celeberrima scriptis, / Es coelo ac superis æquiparata Diis, / Felix: hoc vere est mutare auro ærea dona, / Chaonias glandes linquere, farre frui. A.S.V." Da det drejede sig om en hyldest til Tycho Brahe, blev versene systematisk fjernet efter Christian IV's magtovertagelse, jf. Henningsen 1959. Der gives mærkværdigvis ingen forklaring på denne udeladelse i Henningsens artikel (s. 69).

⁴ Dansk folkeviseforskning har i sin 150-årige historie ikke skænket hverken *Lombardervisen* eller *Grimildvisen* nogen nævneværdig opmærksomhed. Af ubegribelige årsager er det som bekendt blevet besluttet, at Danmarks litteraturhistorie fremover officielt begynder med to folkeviser med tvivlsomt budskab. *Germand Gladensvend* er en spøgelseshistorie om en stakkels fyr, der har problemer med at blive voksen, og *Ebbe Skammelsøn* beskriver nogle forkastelige æresdrab, der går ud over en ung pige og hendes svigerfamilie. Selv om Vedel frasorterede sidstnævnte vise på grund af den anfægtelige kærlighedshistorie, er det en kendsgerning, at der er mere rå vold end øm elskov i de to viser, som ethvert skolebarn og enhver nydansker fremover skal stifte bekendtskab med. Ebbes forlovede er kun utro, fordi den balstyrige krigsmand har glemt hende. Hun vil have sit på det tørre, inden hun bliver gammel og grim.

⁵ Eller Cassiodorus, der forfattede det nu tabte værk, som Jordanes vel benyttede som hovedkilde.

⁶ Hvad angår litteraturen generelt og *Den Gullandske Krønike* i særdeleshed, så er det absolut underordnet, om Jordanes med dette besynderlige ord henviser til et historisk folkeslag eller ej.

⁷ *Getica* III, 23.

forskelligt, blev det efterhånden mere og mere forvansket. Jordanes, der selv kaldte øen Scandza, beskrev den som “*officina gentium (...), vagina nationum*”,⁸ altså et værksted, der fremstiller folk, et skød, der føder nationer.

Kort efter det italienske goterriges undergang i 553 grundlagde en anden germansk folkestamme et kongerige i Norditalien. Det drejede sig om lombarderne, der ligesom deres gotiske slægtninge var udvandret fra germanske urskove, hvor man måske brugte runerne til spådomme og forbandelser, men ikke til historieskrivning. I løbet af 600-tallet lærte de barbariske lombarder at skrive latin, og efter at have nedskrevet deres love, følte de ligesom goterne trang til at vide, hvor de kom fra. Deres identitetskrise førte en af deres skriftlærde til efter Jordanes’ forbillede at digte en genial lille fabel. Han havde bemærket, at flere af oldtidens historikere omtalte lombarderne, men først omkring 455 nævnte Prosper af Aquitanien to af dem ved navn: hærførerne Iborea og Aio, der omkring 380 skulle have besejret vandalerne.⁹ Denne korte oplysning udgjorde sammen med Jordanes’ historieværk skelettet til det lombardiske oprindelsessagn, der bærer titlen *Origo gentis Langobardorum*. Den anonyme tekst opstod sandsynligvis i tidsrummet 672-688.

De to hærførere får nu en mor, som den lombardiske digter giver et tilsyneladende meget italiensk navn, idet han døber hende Gambara. Det underlige navn har måske alligevel germanske rødder, for det kan afledes af oldtysk *gaman* (gammen) og suffikset *bar*. Navnet på kvinden, der spiller en yderst positiv rolle i fabelen, kan altså fortolkes som “den glædesbringende”. Det ser til gengæld ud til, at digteren ved at kalde dem for Ybor og Agio lader hendes børn beholde deres oprindelige navne. De bor alle tre på øen Scadanan. Ved at oversætte ønavnet med *excidia* (ødelæggelser, undergang) bringer digteren det i forbindelse med det fællesgermanske ord, som på dansk er blevet til “skade”. Han hentyder samtidig til Trojas undergang.¹⁰ Dares af Frygien havde nogle årtier forinden benyttet netop ordet *excidium* i titlen på sin latinske beretning om Trojas fald, i polemik mod *Iliaden*.¹¹

Gambara og hendes sønner hersker over det lille folk Winnilis. Den gennemgribende ændring af Jordanes’ stavemåde Vinoviloth tyder på, at den lombardiske sagnstifter ikke benyttede et forvansket håndskrift, men at han snarere omfortolker navnet. Mon ikke det oldtyske ord *wini* (ven) foresvævede ham? Den sidste stavelse er vel blot en typisk sydgermansk diminu-

---

⁸ *Getica* III, 25.

⁹ Prosper af Aquitanien: “Longobardi ab extremis Germaniæ finibus, Oceanique protinus littore, Scandiaque insula, magna multitudine egressi, et novarum sedium avidi, Iborea et Aione ducibus Vandalos primum vicerunt.”

¹⁰ *Origo* I: “Est Insula qui [!] dicitur Scadanan, quod interpretatur excidia.”

¹¹ Dares Phrygius: *De excidio Trojae historia* (fra omkring 600 efter Kristi fødsel).

tivendelse. Ordet *ven* er beslægtet med både Venus og det gammeldanske adjektiv *væn*. En vinil skal efter alt at dømme forstås som en smuk kæreste.

En dag bliver vinilerne angrebet på deres ø af vandalerne, et aggressivt nabofolk, der opkræver skat.¹² De tre stolte herskere foretrækker kamp frem for underkastelse. Før slaget med de ukuelige viniler anmoder vandalerne Godan om hjælp. I et orakel lover denne Godan sejr til de krigere, han først får øje på ved daggry. Selv om digteren ikke fremstiller spåmanden som en guddom, må vi gå ud fra, at han har et germansk ord for "gud" i tankerne.¹³ Den kristne lombard havde næppe talt med skandinaviske hedninge.¹⁴

Vinilerne henvender sig til Godans kone Frea. Hun foreslår, at de vinilske kvinder skal drage i kamp sammen med deres mænd ved solopgang og at de skal binde deres hår om ansigtet, så det ser ud som skæg. Næste morgen løfter hun selv Godans seng og vender den om mod øst, mens han ligger og sover. Da han vågner og ser vinilerne, spørger han sin kone, hvem de "langskæggede" er.¹⁵ Således bliver han overlistet af sin snedige kone. Hun tvinger spåmanden til at lade vinilerne vinde over vandalerne, og på grund af hans søvnige spørgsmål omdøbes vinilerne til lombarder. Det ville være både overilet og anakronistisk at identificere den kloge frue med den gudinde, som Saxo og Snorri kalder Frigg, for Gambara er ganske menneskelig. Muligvis hentyder navnet Frea til, at kvinden optræder som en beskyttende moderfigur, der forsvarer folkets frihed.¹⁶ Efter sejren forlader vinilerne under ny identitet deres ø uden nogen synlig grund. Kun øens skæbningsvangre navn kan forklare dette pludselige opbrud.

Et par årtier efter lombarderrigets undergang i 774 danner den anonyme fabel udgangspunktet i Paulus Diakonus' historieværk om lombarderne. Den kristne munk, der ikke har megen sans for digtning, tager skarp afstand fra den "latterlige fabel" og understreger, at der ikke er noget som helst guddommeligt ved hverken Godan eller Frea.¹⁷ Han holder dog fast ved navneforandringen og tilføjer en etymologisk, men upoetisk forklaring på både Godans og vinilernes nye navn.¹⁸ Han henlægger samtidig slaget mod van-

---

¹² Jordanes lader også sine gotere kæmpe mod vandalerne, men først efter udvandringen, jf. *Getica* IV, 26.

¹³ Den almindelige etymologiske fortolkning af ordet "gud" er, at det er den, man besværges eller påkalder, ligesom i denne fabel.

¹⁴ Godan kunne derimod være den litterære stamfader til Saxos Othinus og Snorris Oðinn.

¹⁵ *Origo* I: "Qui sunt isti longibarbae?"

¹⁶ Det oldtyske ord *frî* betød oprindeligt bare "kær", men udviklede sig efterhånden til at betegne den frie landsmand i modsætning til ordet "træl".

¹⁷ *Historia Langobardorum* I, 8: "Refert hoc loco antiquitas ridiculam fabulam (...). Victoria enim non potestati est adtributa hominum, sed de caelo potius ministratur."

¹⁸ *Historia Langobardorum* I, 9: "Certum tamen est, Langobardos ab intactae ferro barbae longitudine, cum primitus Winili dicti fuerint, ita postmodum appellatos. Nam

dalerne til området Scoringa, som tilsyneladende ligger på det europæiske kontinent. Efter sejren vandrer lombarderne gennem et vist antal andre områder, bl.a. Golanda, inden de når til Norditalien.

Trods alskens stavemåder var goterne og lombarderne skandinavisk fælleseje i højmiddelalderen. Dette forhold skulle hurtigt ændre sig, da det efterhånden gik op for skandinaverne, at bogstaver kunne bruges til politik. I slutningen af 1100-tallet befandt Saxo sig i samme situation som Jordanes og den anonyme lombardiske digter. Han havde til opgave at nedfælde en nationalhistorie for et folk, der aldrig havde bekymret sig om at udødeliggøre fortidens bedrifter ved pennens hjælp. Saxo vidste, at danerne blev omtalt af flere fremmede kilder, men disse kilder var for det meste ubrugelige, fordi hans landsmænd altid blev fremstillet som blodtørstige barbarer og begærlige sørøvere. Derfor blev Saxo tvunget til at opdigte det meste af Danmarkshistorien *ex nihilo*. Omkring 99% af den ældre del af *Gesta Danorum* er ren fiktion, og der er vel heller ikke meget pålidelig historisk beskrivelse i det sidste par bøger.

Kun sjældent er der tale om egentlig kildebenyttelse. Et af de få tilfælde er den korte passage om lombardernes oprindelse, hvor Saxo undtagelsesvis refererer til en navngiven hjemmelsmand.¹⁹ Han påberåber sig Diakonus, men gengiver i virkeligheden det gamle sagn på en helt ny måde. Han begynder med at omdøbe de to helte til Ebbo og Aggo. Hos Diakonus hed de Ibor og Agio. Saxo havde utvivlsomt de pæredanske navne Ebbe og Aage i tankerne.²⁰ Moderens navn bliver fordansket til Gamburuc, hvilket sandsynligvis skal forstås som "Gamborg". De vigtigste indgreb i sagnet berører dog geografien. Saxo er helt enig med Diakonus i, at lombarderne er udvandret fra Skandinavien, men han er mere præcis. Den patriotiske digter kan nemlig fortælle, at Ebbo og Aggo er udvandret fra Danmark og at det skete i kong Snios tid. At de undervejs skifter navn og efter hårde kampe ender med at bosætte sig i Italien, er til gengæld en trofast gengivelse af den norditalienske kildetekst.

Saxo undlader at angive, hvilken landsdel hans landsmænd udvandrede fra, men forklarer derimod med stor nøjagtighed, hvilken rute de fulgte. De sejlede først til Blekinge og derefter til Gotland, hvor de skiftede navn.

---

iuxta illorum linguam lang longam, bard barbam significat. Wotan sane, quem adiecta littera Godan dixerunt, ipse est qui apud Romanos Mercurius dicitur et ab universis Germaniae gentibus ut deus adoratur; qui non circa haec tempora, sed longe antea, nec in Germania, sed in Grecia fuisse perhibetur."

¹⁹ *Gesta Danorum* XIII, 13, 2: "Primum itaque Blekingiam advecti ac deinde Moringiam praeternavigantes ad Gutlandiam se appulerunt, ubi et, Paulo teste, auctore Frig dea Longobardorum vocabulum, quorum postea gentem condiderunt, traduntur adepti."

²⁰ På gammeldansk er formerne Æbbi og Aki bevidnet.

Hvad det nye navn betyder og hvad de tidligere hed, hører vi intet om hos Saxo. Diakonus' viniler bliver altså yderst diskret gjort til danere. Kampen mod vandalerne udelades også i *Gesta Danorum*, sandsynligvis fordi Diakonus' etymologiske forklaring om de "langskæggede" ikke kan overføres til dansk. På Saxos tid sagde vore forfædre vel *skegg* og ikke *bart* som deres sydlige naboer. Den durkdrevne patriot nøjes at sige, at gudinden Frig²¹ fandt på det nye navn.

Navneforandringen, som i den norditalienske kilde finder sted længe før ankomsten til det uidentificerede Golanda, henlægger Saxo til Gotland. Denne geografiske fornyelse skulle få afgørende konsekvenser for dansk historieskrivning et par hundrede år senere, da øen var kommet under dansk herredømme.

Inden vi forlader Saxo, skal det afsluttende understreges, at Ebbo og Aggo i *Gesta Danorum* på ingen måde fremstilles som helte. Under en hungersnød foreslår de skånselsløst den onde konge, at samfundets svage bliver dræbt. Deres mor, der allerede i Diakonus' sagn gengivelse havde fået mere fylde end i den oprindelige fabel, vokser i Saxos værk frem til at blive den egentlige hovedperson. Med sin patetiske tale overtaler Gamburuc den mandlige forsamling til at afholde sig fra at træffe en umenneskelig beslutning.

Hvad der siden hen sker med de danske lombarder, er Saxo temmelig uvedkommende. Den selvoptagne digter interesserer sig sjældent for andet end Danmark, verdens navle. I modsætning til lombarderne, goterne, frankerne, romerne, normannerne, briterne, sakserne, nordmændene og en lang række andre folkeslag er de lidet rejselystne danere ifølge Saxo ikke indvandret fra fjerne himmelstrøg. Dan behøver ingenlunde drage ud på en lang og møjsommelig rejse for et tilkæmpe sig et forjættet land, for han er så heldig at blive født lige midt i sit eget smørhul. Det er karakteristisk for denne egocentriske opfattelse, at *Gesta Danorum* begynder med ordet Dan og en heftig polemik mod Dudo af Saint-Quentin, der med sin påstand om danernes græske oprindelse havde sendt vore forfædre langt ud i verden.²²

---

²¹ Hendes mand omtales ikke i denne forbindelse. Det er et spørgsmål, om denne gudinde i Saxos øjne er identisk med Frigga, der optræder som Othinus' hustru i første bog, jf. *Gesta Danorum* I, 7, 1.

²² Dan kan imidlertid fortolkes som en kode for Adam. Hvis det første menneske ikke kun bider i æblet, men også sig selv i halen, smelter a og m med græsk talværdi sammen til n. Den syndige Eva har i givet fald tjent som forbillede for Dans kone Grytha, hvis navn synes at svare til middelhøjtysk *grit* (begærlighed, grådighed). Det kun antydende danske syndefald skyldes altså en ondsindet tysk kvindes indflydelse på ydmyghedens søn. Dans far hedder jo Humblus. Dan og Grythas to sønner, Lotherus og Humblus, har ligeledes en iøjnefaldende lighed med Kain og Abel. Saxo lader tilsyneladende sine læsere forstå, at Dans efterkommere hersker lige øst for Eden ... eller i den østlige del af Danmark.

Ebbo og Aggos udvandring kan fortolkes som en straf, som en landsforvisning. Deres forslag om at myrde Danmarks børn og oldinge kunne sidesættes med Syndefaldet. På grund af deres forbryderiske forslag bliver de to uværdige mænd forvist fra Saxos paradys, hvor velstanden efter deres udvandring og kong Snios død hurtigt vender tilbage.

Inden det lykkedes Christiern Pedersen at få trykt Saxos monumentale originalværk i Paris i 1514, havde den danske sagnvariant overlevet i en noget forkrøblet form. I *Compendium Saxonis* fra ca. 1340 blev brødrene anonyme og moderen omdøbt til Maggæ.²³ Dette latinske prosaværk var i stor udstrækning udgangspunktet for *Den Danske Rimkrønike* (Rk), der blev digtet omkring 1470 og i 1495 som den første danske bog kom i trykken. I en 64 vers lang monolog fortæller Kong Snøæ om sin regeringstid og om danskernes udvandring til Lombardiet. Moderen, der nu også har mistet sit navn, præsenteres som en gammel, vis frue. I stedet for at fordømme hendes sønner ligesom Saxo lader forfatteren af *Den Danske Rimkrønike* de to mænd fremstå i et positivt lys. Det er ikke dem, der nederdrægtigt foreslår at slå folk ihjel, men kongens råd. De to brødre forvandles derved til fromme helte, der ved selvopofrelse redder de svage. De bliver udnævnt til høvedsmænd og udfører bemærkelsesværdige heltebedrifter ude i den store verden. Til ære for fædrelandet slår de nede i Italien alle mændene ihjel og gifter sig med enkerne.²⁴

Lombardervisen

Selv om vi endnu er nogle årtier fra *Den Gullandske Krønikes* tilblivelse, skal det bemærkes, at lombarderne nu takket være Saxo var kommet i forbindelse med Gotland. I *Compendium Saxonis* lagde udvandrerne stadigvæk vejen forbi den store ø ude i den anden ende af Østersøen, men i *Den Danske Rimkrønike* tog de en genvej og nåede ikke længere end til Blekinge.²⁵ Sagnet levede dog ufortrødent videre, indtil forbindelsen mellem Lombardiet og Gotland blev genoprettet. Det skete omkring 1576 som følge af et sammenstød mellem to helt uafhængige litterære frembringelser, *Lombardervisen* og en latinsk sagnkrønike om Gotlands bosættelse.

Lad os begynde med den danske vise. Mellem 1555 og 1557²⁶ indførte Jens Bille (1531-1571) en vise på 11 strofer (DgF 21A) i den samling, der i

---

²³ *Compendium Saxonis*, I 328-329.

²⁴ Rk 2129-2130: *Ther sloffue the alle men i hiell / och bleffue ther hoss the quinne.*

²⁵ Da Blekinge ikke omtales som etape i *Compendium Saxonis*, men kun i originalværket, er det ikke udelukket, at versmageren havde kendskab til en fuldstændig version.

²⁶ Grundtvig 1976, XII 381.

dag bærer hans navn.²⁷ Visen har iøjnefaldende ligheder med visse vers i *Den Danske Rimkrønike*, men da Grundtvig udgav Jens Billes tekst sammen med de to andre håndskrevne versioner af *Lombardervisen*, overså han trykket fra 1495, medmindre han bevidst ignorerede det. Han glædede sig kun over at have fundet de tre “ægte Opskrifter”, der bar vidnesbyrd om visens “folkelige Oprindelse og folkelige Brug”. Han udtrykte samtidig stor foragt for Vedels trykte “med alskøns Boglærdom og egne Gætninger udsmykkede Text”.²⁸ Med andre ord: den forræderiske renæssancehumanist havde i folkeviseteoretikerens øjne forvansket den ophøjede og ægte “folkeviser” til ukendelighed.

Nogle år senere gjorde Grundtvig selv som den første opmærksom på overensstemmelserne mellem visen og *Den Danske Rimkrønike*, men bortforklarede dem dogmatisk med den allestedsnærværende mundtlige tradition, der skulle have båret sagnet fra tidernes morgen.²⁹ Nordmanden Gustav Storms formodning om et direkte afhængighedsforhold³⁰ blev tilbagevist af en forarget og selvsikker dansker,³¹ hvis land i mellemtiden var blevet et pænt stykke mindre. Grundtvigs nationalromantiske eller slet og ret nationalistiske folkeviseteori kan forstås som en instinktmæssig forsvarsmekanisme i en tid med stærke følelser og svimlende mangel på fornuft. At Grundtvigs kimæriske forestillinger ikke en gang for alle er blevet tilbagevist, er og forbliver en gåde, for der er omtrent lige så meget hold i folkeviseteorien som i den “Gullandske Hypotese”, der, som vi skal se, fandt et væld af blåøjede tilhængere blandt Christian IV’s smigrere. Førstnævnte teori synes blot at være endnu mere sejlivet.³²

---

²⁷ Jens Billes håndskrift opbevares i Landsarkivet i Odense (Karen Brahe E I,2). Grundtvig opkaldte oprindelig visebogen efter Sten Bille, Jens’ storebror, der har underskrevet en vise.

²⁸ Grundtvig 1853, I 318.

²⁹ Grundtvig 1862, III 797-798. Han mener, at visen i nogenlunde samme form som DgF 21B lå til grund for rimkrøniken.

³⁰ Storm 1874, 176.

³¹ Grundtvig 1883, IV 757: “En yderligere Drøftelse af dette Punkt maa jeg da indtil videre anse for uforholden.” Efter denne kategoriske udtalelse er der ikke blevet ytret ret meget mere om *Lombardervisen*.

³² I en snes år har der dog været tiltag til nytænkning. Efter Erik Sønderholms modige, men forgæves forsøg på at udradere folkeviseteorien (specielt Sønderholm 1984) beskæftigede Iørn Piø sig indgående med visebøgerne og deres skrivere, men fastholdt forestillingen om en mundtlig, folkelig tradition (Piø 1985). Kun for en enkelt vises vedkommende er det siden blevet videnskabeligt påvist, at denne forestilling var et hjernefoster (Meisling 1988). I vide kredse lever den romantiske teori derfor den dag i dag i bedste velgående (Jonsson 1994-1995, Dahlerup 1998, Kværndrup 2007). I sin udmærkede forskningsberetning polemiserer Lundgreen-Nielsen tappert imod den grundtvigianske lejr og gør sit bedste for at forynge visegenren, men han giver ingen generel forklaring på dens tilblivelse (Lundgreen-Nielsen 2002, IV 155-165). Også Marita

Det er på tide, at vi efter den lange tavshed genoptager debatten på et nyt grundlag. Hvis folkloristerne slår koldt vand i blodet, vil de formodentlig i dag medgive, at de sidste 4 strofer af Jens Billes vise er et næsten ordret uddruk af *Den Danske Rimkrønike*,³³ mens der foreligger en gendigtning af første del af visen. Den gamle, vise mor bliver af Jens Bille kaldt fru Inger og bor nu på Sjælland. Hun holder en længere forsvarstale, i hvilken hun protesterer mod det slemme mord, som den onde konge har planlagt.

Lad os nu et øjeblik give den tanke en chance, at Jens Bille ikke kun optegnede visen, men også digtede den. Hvorledes kunne de forskellige fornævnelser så fortolkes? For at kunne besvare dette spørgsmål, skal vi huske på, at adelsmanden nedskrev visen som ung hofsinde i Christian III's tid. En af hans berømteste forgængere var Torben Oxe (o. 1486-1517), der havde været høvedsmand på Københavns Slot. Christian II fattede dengang mistanke til sin adelige undersåt for kønslig omgang med Dyveke og lod ham henrette trods heftige protester fra dennes standsfæller.

Torben Oxes mor hed Inger Bille (d. 1507). Hun var sjællænder og derudover beslægtet med Jens Bille.³⁴ Omkring 1475 blev hun gift med Johan Oxe (d. o. 1490), trådte senere som enke ind i Antvorskov kloster og endte sit liv på Sjælland. Hvis visens heltinde tilfældigvis skulle være en skjult hentydning til Inger Bille, så må man fortolke visen som en skarp kritik af kongemagten. Visen afspejler i givet fald adelens modstandskamp.³⁵ I fru Ingers forsvarstale lyder det centrale vers således: "Rett alldriig hørde ieg ett slemmere mordtt" (DgF 21A, str. 4). Det stammer delvis fra *Den Danske*

Akhøj Nielsen sætter spørgsmålstegn ved mundtlighedspostulatet (Akhøj-Nielsen 2004, I 66), men hun beskæftiger sig ikke nærmere med Vedel som visedigter, endside som bedrager. For renæssanceforskere, der ikke besidder noget dybtgående kendskab til den danske visegenre og den til tider meget spidsfindige videnskabelige debat, kan Erik Sønderholm stadigvæk forekomme som en enlig svale. Det kan beklages, at hans værdifulde registerbind siden 1976 kun i meget begrænset omfang har givet anledning til fornyet beskæftigelse med håndskrifterne. Det er dog en kendsgerning, at tvivlen generelt vokser i visegenrens moderland, hvor enkelte forskere drister sig til at mene, at visernes alder ikke rækker længere tilbage end "nedskrivningstidspunktet", jf. Lundgreen-Nielsen 2006, 4. Måske tager de en skønne dag det store spring og ophøjer visebøgernes ejere til digtere.

³³ Jf. DgF 21A, 8: "Henndis sønner gjørre thii till høffuitzmenndtt, / thi worre tho hellede fromme: / huer aff them gjør fiilliist for eenn, / i-huort udt thi monne komme" og Rk 2119-2122: "Hennes søner gjorde wij tijl howitz men / the ware too men saa fromme / The giordæ wel fullestæ hwer for en / i hwort wde som the komme."

³⁴ Der vides ikke synderligt meget om denne dame. Hun var søster til Sten Basse Bille (1446-1521), Jens Billes farfar. Hendes far var Torben til Allinde og Svanholm (1423-1465). Jens Bille var også beslægtet med en anden Inger, Tycho Brahes adoptivmor Inger Oxe (d. 1591), men denne Inger boede ikke på Sjælland, men i Skåne.

³⁵ Samme politiske tendens kommer til udtryk i viserne om Marsk Stig, der skylder skylden for konflikten over på kongen og tager den landsforviste adelsmand i forsvar.

Rimkrønike,³⁶ men får en helt ny betydning, hvis man relaterer det til Torben Oxes henrettelse. I modsætning til forlægget, hvor kongen blot drøfter et alvorligt problem med sit råd, drejer det sig i visen decideret om en rets-sag. Her indbyder kongen til en herredag.³⁷ Herredage var i Christian II's tid først og fremmest bestemt til afholdelse af det kongelige retterting. At herredagen i visen får en positiv udgang, kan opfattes som en poetisk rehabilitering af adelsmanden. I 1517 blev Torben Oxe efter alt at dømme offer for et brutalt og yderst konkret justitsmord, som den "onde konge" personligt havde gjort sig skyldig i.

Der kan naturligvis frembringes utallige fantasifulde forklaringer på de forandringer, sagnet undergår i Jens Billes vise, og mange andre sjællandske kvinder end Inger Bille kan have tjent som forbillede for digteren. Det mest indlysende er dog at formode, at Jens Billes version repræsenterer originaldigtningen. Jens Bille tilhørte den upåagtede gruppe af digtere, som franske renaissanceforskere sikkert ville kalde den danske Pleiade, hvis de ellers havde kendskab til vor ædle visetradition.

I Rentzel,³⁸ en af Vedels tre bevarede visebøger, finder vi yderligere to versioner af *Lombardervisen*. De lægger sig begge så tæt op ad Jens Billes version, at man snarere må betegne dem som afskrifter end som gendigtninger. De er under alle omstændigheder afhængige af Jens Billes tekst. I Grundtvigs udgave er den yngste af de to versioner (DgF 21B) mærkværdigvis placeret før den ældste (DgF 21Ca). De er ikke indført af Vedel selv, men af to af de mange anonyme sekretærer, som han vel i løbet af årene havde ansat som famuli.³⁹ Der foreligger talrige andre eksempler på viser, der er indført i to versioner i samme visebog, men det var indtil for nylig aldrig blevet undersøgt, om den sidste tekst i de tilfælde skulle bygge på den første.

En af forklaringerne på den manglende filologiske ihærdighed siden Grundtvig kunne ifølge Niels Werner Frederiksen være den menneskelige, alt for menneskelige *pigritia*. Når den går foran, følger videnskabelig armod lige efter. Forskeren mener, at den kendsgerning, at der aldrig er blevet foretaget systematiske undersøgelser af de indbyrdes skriftlige forbindelser mellem visebøgerne hænger sammen med, at "det er en både tidsrøvende, utaknemmelig og frustrerende opgave! Og vel også med en manglende tro på, at

---

³⁶ Rk 2103-2104: "Hwo haffuer seth oc giffuith gæm / eth slemmer mord bedriffues."

³⁷ Jf. Rk 2085-2086: "Thi spurde ieg mith rodh ther om / hwat syndh ther thijl skullæ fyndes" og DgF 21A, 2: "Oc kongen lagder eenn herre-dag biude / alltt for saa stor enn nødt."

³⁸ GKS 2397 4°. Håndskriftet er opkaldt efter den ukendte Valentinn Rentzill, der skrev sit navn på første side.

³⁹ Hånd 2 og hånd 3, der henholdsvis har indført 11 og 5 viser.

der ad denne vej kan opnås nye resultater”.⁴⁰ Denne bemærkning gælder ganske vist sammenhængen mellem visebøgerne, men der er heller aldrig blevet foretaget systematiske undersøgelser af de indbyrdes skriftlige forbindelser mellem de forskellige versioner af en og samme vise. Årsagen til den beklagelige forskningssituation på dette område er dog næppe kun dovenskab, men snarere visse forskeres nærmest urokkelige tro på Grundtvigs folkeviseteori. Ifølge den gamle herre er mundtlige viser nogle u håndgribelige størrelser. Han gik demokratisk ind for, at alle foreliggende varianter i princippet var ligeberettigede, og forsikrede, at det ikke havde nogen mening at opstille stamtræer, fordi de ikke havde nogen rod.

Den rationalistiske filologi har foreløbig kun undersøgt *Grimildvisen*, hvis tilblivelse af mange grunde kan kaste nyt lys over *Lombardvisen*. Ligesom sidstnævnte vise eksisterer *Grimildvisen* i to håndskriftlige versioner i samme visebog, *Svaning II*.⁴¹ I dette tilfælde tyder alt på, at den ældre version (DgF 5A) blev indført før 1586.⁴² Ved en senere vise hentyder en randbemærkning til et dødsfald,⁴³ der indtraf næsten samtidig med et berømt besøg på Hven. På Uraniborg lovede Vedel i juni 1586 dronning Sofie en renskrift af de viser, han havde liggende hjemme i Ribe. Det gav umiddelbart stødet til *Hundredvisebogen*, der dog først udkom fem år senere. Vedel havde efter al sandsynlighed selv digtet *Grimildvisen* efter et ukendt håndskrift af *Didrikskrönikan*.⁴⁴ Da den ældre version af visen stammer fra en jysk hånd,⁴⁵ blev den vel først nedskrevet efter Vedels tilbagevenden til Ribe i 1581.

Den yngre version (DgF 5B)⁴⁶ bygger direkte på den ældre, som Vedel af gode grunde var meget utilfreds med. Det var sjusket og til tider uforståeligt kladdearbejde, der ikke kunne præsenteres for dronningen. De to håndskriftlige versioner ligger sammen med *Didrikskrönikan* til grund for den tredje version. Kun kronen på værket blev trykt (DgF 5C, 5Bb, 5Ab). I *Hundredvisebogen* er handlingen i alle tre versioner overført til Hven og knyttet til Hvenildsagnet. Dette sagn må Vedel have opdigtet før 1588, hvor

---

⁴⁰ Denne udtalelse citeres af Duncker 1999, I 158.

⁴¹ *Svaning I* (NKS 815b,b 4°) og *Svaning II* (NKS 815b,a 4°), Vedels to øvrige visebøger, er opkaldt efter Hans Svaning, som Grundtvig fejlagtigt betragtede som den oprindelige ejer.

⁴² *Svaning II* nr. 23.

⁴³ Notitsen befinder sig ved *Svaning II* nr. 36, jf. Grundtvig 1976, XII 326.

⁴⁴ Om versificeringen af prosaforlægget, jf. Vinilandicus 2007, 159-171.

⁴⁵ Vakilende genus og *uo* for langt *o*, jf. DgF 5A: “den hedenske land” (str. 5 og 7), “det hedenske land” (str. 9), “Buodel” (str. 4).

⁴⁶ *Svaning II* nr. 56. Om afhængighedsforholdet mellem de to versioner, jf. Vinilandicus 2007, 172-182.

det omtales i kommentaren til det ældste trykte kort over Hven.⁴⁷ Over *Grimildvisen* kan der derfor opstilles et enkelt stamtræ med både rod og krone:

Didrikskrönikan: prosaheltesdigting, 1450-1550 (kap. 302-339, 365-368)

DgF 5A: sjuasket versificering, 1581-1586 (Svaning II nr. 23)

DgF 5B: korrigeret kladde, 1586-1588 (Svaning II nr. 56)

DgF 5C/5Bb/5Ab: præsentable trykversioner, 1591 (Hvb I, 7-9)

Vedels prosaforlæg kan være identisk med det eneste fuldstændige håndskrift af den svenske heltesdigting om Didrik, der opstod omkring 1450. Håndskriftet er fra ca. 1500, men der vides intet om dets historie før 1606.⁴⁸ *Didrikskrönikan* blev af Vedel benyttet som umiddelbart forlæg til andre kæmpeviser, men allerede i 1555 var teksten faldet i danske hænder. I det år digtede Jens Bille med udgangspunkt i den svenske prosa (kap. 359-360) en af Danmarks ældste kæmpeviser, den om kong Didriks dragekamp (DgF 9A).⁴⁹ Vedel havde kendskab til Jens Billes originalversion, for han lod visen indføre en gang i Svaning II (DgF 9B)⁵⁰ mellem de to versioner af *Grimildvisen* og to gange i Rentzel (DgF 9Ea og DgF 9D).⁵¹ Senere udgav han visen i en forlænget version (DgF 9G).⁵²

Det lader til, at der skete nogenlunde det samme med *Lombardervisen* som med visen om dragekampen. Med udgangspunkt i Jens Billes version skrev Vedel sin egen tekst og lod gendigtningen (DgF 21Ca)⁵³ indføre i Rentzel mellem de to versioner af visen om kong Didrik, sandsynligvis før besøget på Hven. Ved gendigtningen forbedrede han visen, der i Jens Billes original med "nødt/døde" i anden strofe var skæmmet af et urent rim. Det retter Vedel til "møde/døde" og gentager slutningen af samme strofe i begyndelsen af tredje strofe. Tilføjelsen af denne epanastrofe er udtryk for Vedels forsigtige æstetiske bestræbelser.

Indholdsmæssigt er der kun få, men væsentlige ændringer. Hentydningerne til Torben Oxe forsvinder. Beslutningen om at slå en tredjedel af den danske befolkning ihjel bliver ikke længere truffet af kongen per-

---

⁴⁷ Braun 1588, 27. Vedel må gennem Henrik Rantzaus formidling have været tyskerens hjemmelsmand.

⁴⁸ Stockholm, Riksarkivet, Skokloster 115-116 4°. I 1606 var det i svensk eje, jf. Hyltén-Cavallius 1850-1854, xliii.

⁴⁹ Jens Billes håndskrift nr. 34.

⁵⁰ Svaning II nr. 27. Det skete altså sikkert før 1586.

⁵¹ Rentzel nr. 7 (DgF 9Ea), Rentzel nr. 33 (DgF 9D).

⁵² Hvb I, 12b. Med 40 strofer er den trykte vise omtrent dobbelt så lang som de håndskrevne versioner.

⁵³ Rentzel nr. 29.

sonligt på en herredag, men i fællesskab med rigsrådet, som monarken ikke indkalder til en retssag, men til en krisedrøftelse.⁵⁴ Den sjællandske frue får desuden et nyt navn, der ikke længere kan bringe tanker tilbage på den kedelige konflikt mellem adelen og kongemagten. Hvilken adelsfrue Vedel muligvis hylder ved at kalde heltinden Ingeborg, er det svært at give et bud på. Det står derimod klart, at den borgerlige Vedel ikke føler sig lige så personligt involveret i rigets indre magtkampe som Jens Bille. Efter Saxos forbillede sørger han så vidt muligt for, at danerne i hans viser fremstår som en samlet nation. Han er mere etiker end politiker. Den forkastelige beslutning om delvis udryddelse af befolkningen tillægger han kongens manglende tillid til Gud.⁵⁵ Han var hofprædikant for Frederik II mellem 1568 og 1581 og havde i modsætning til adelsmanden Jens Bille en kirkelig baggrund.

Så længe sammenhængen mellem hans visebøger ikke er blevet undersøgt systematisk, vil det være yderst svært at datere Vedels gendigtning. Da hans sekretær er jøde,⁵⁶ er det dog sandsynligt, at visen først blev indført i Rentzel nede i Ribe, altså efter 1581. På det tidspunkt havde Jens Bille været død i 6 år. Man kunne forestille sig, at Vedel i København stiftede bekendtskab med adelsmanden efter dennes hjemkomst fra Gotland. Her havde Jens Bille været lensmand i Frederik II's første regeringsår (1559-1571). Han bidrog sikkert til, at visemoden fik et ordentligt opsving efter Syvårskrigen (1563-1570). I de glade halvfjerdser, hvor Vedel var hofprædikant for Frederik II og dronning Sofie, blev der på Københavns Slot utvivlsomt festet og drukket en hel del og måske også sunget en enkelt vise af og til. Det er ikke umuligt, at Vedel arvede Jens Billes visebog i 1575 og at han tog den med til Ribe. I givet fald ville det betyde, at den sidste og fjerde visebog, som Vedel i sine øvrige visebøger henviser til, måske slet ikke er gået tabt.⁵⁷

Hvad skete der nu efterfølgende nede i Sønderjylland? I første omgang havde Vedel taget brodden fuldstændig ud af Jens Billes politiske vise. Samtidig havde han forøget sit forlæg med en enkelt strofe og var derved nået op på 12 strofer. Han var tilsyneladende endnu utilfreds med sin vise, ændrede yderligere et par småting⁵⁸ og lod den rettede kladde, der nu bestod af 13 strofer, indføre i Rentzel. Den sidste håndskrevne version (DgF 21B)

---

⁵⁴ DgF 21Ca, 2: "Hand lodt forsamle sith rigens raadt, / handt lodt sig ther-till møde".

⁵⁵ DgF 21Ca, 3: "For hand sætte icke sin hob til Gud / at hand kunne dem alle føde".

⁵⁶ Jf. diftongeringen af langt *o* i *buode*, dvs. "boede" (DgF 21Ca, str. 1).

⁵⁷ Grundtvig 1976, XII 399 (med litteraturhenvisninger).

⁵⁸ Han retter bl.a. op på det ødelagte rim "gijørre/giffuet" (DgF 21Ca, 5). Kongens manglende tillid til Gud forværres til en manglende tro, jf. DgF 21B, 3: "For hand setthe icke thend tro till Gud, / at hand kunne [thennom] føde". Endelig tilføjer Vedel en teknisk detalje, idet de to sønner nu ikke længere sejler af sted i et hvilket som helst skib, men i en snekke, jf. DgF 21B, 9: "Hund lader sig byge en snekke."

blev indført efter de omtalte versioner af visen om Didriks dragekamp,⁵⁹ muligvis efter besøget på Hven. Med forbehold for de usikre dateringer kan der opstilles følgende tusindårige, men lineære stamtræ over *Lombardervisens* tilblivelseshistorie. Da det ligesom det forrige stamtræ kun har rod og top, men ingen forgreninger, kunne man sammenligne det med en middelhavspalme, hvis prægtige krone, Vedels trykte vise, endnu ikke har foldet sig ud:

Origo gentis Langobardorum: symbolsk oprindelsesfabel, 672-688

Historia Langobardorum: seriøs historieskrivning, 795

Gesta Danorum: nationalistisk kildeforfalskning, 1210

Compendium Saxonis: latinsk nationalhistorie, 1340

Den Danske Rimkrønike: versificeret nationalhistorie, 1470

Den Danske Rimkrønike: trykt nationalhistorie, 1495

DgF 21A: politisk adelsvise, 1555-1557 (Jens Bille nr. 62)

DgF 21Ca: første udkast til patriotisk vise, 1581-1586 (Rentzel nr. 29)

DgF 21B: forbedret udkast til patriotisk vise, 1586-1591 (Rentzel nr. 44)

Før *Hundredvisebogen* var sagnet vandret uafbrudt fra bogstav til øje i næsten 1000 år, og de otte omarbejdede byggede hver især på et enkelt skriftligt forlæg.

Fra 1591 til 1853 var visen kun kendt i den totalt omarbejdede form, som Vedel præsenterede for dronningen og folket i *Hundredvisebogen*. Humanisten havde fulgt Renæssancens parole *Ad fontes* og som den første søgt tilbage til de oprindelige kilder. Takket være sin Saxo-oversættelse (1575) kunne han *Gesta Danorum* udenad og var derigennem blevet henvist til Diakonus. Vedel besluttede at indarbejde de to gamle værker i sin korte vise og hentede samtidig en tredje, meget yngre kildetekst ned fra bogreolen, hvor den havde samlet støv i knap 15 år, et lille latinsk håndskrift med *Den Gullandske Krønike*.

Hvad var nu grunden til at indarbejde de tre tekster i *Lombardervisen*? Forklaringen finder vi i Vedels fortale til *Hundredvisebogen*, hvor han træder i skranken for sit utraditionelle tryk. Det udkom i en brydningstid, hvor landets reaktionære kræfter var i stærk fremmarch. Frederik II's død (1588) havde ført til, at visemoden var klinget af. Ved indgangen til de benhårde halvfemsere, et skæbnsvangert årti for dansk åndsliv, fremhæver Vedel derfor indtrængende visesamlingens historiske værdi og påberåber sig kun yderst diskret den poetiske licens.⁶⁰ Fortalen er den beskedne danske

---

⁵⁹ Rentzel nr. 44.

⁶⁰ Thuesen 1993, 33: "Først at de indholde oc foruare i sig gamle Historiske Bedriff." Hen i mod slutningen af den syv sider lange fortale kommer tilståelsen. Ifølge Vedel

Pleiades svar på Du Bellay's *Défense et Illustration de la langue française* (1549), og Vedels argumentering kan fortolkes som et alibi. Digteren havde ikke modet til at vedstå sig sin poetiske produktion og skulle i øvrigt få år senere selv blive det første offer for de nye tider.

Vedel indarbejder altså Saxo og Diakonus for at forstærke *Lombardervisens* historiske indhold. Moderen og hendes to sønner får deres Saxo-navne tilbage og kommer således til at hedde Gamburuck, Ebbe og Aage. Endda kongen, som Jens Bille havde givet det symbolske navn Snede (svig), bliver efter Snio, det middelalderlige forbillede, omdøbt til kong Snie. På grundlag af *Gesta Danorum* tilføjer Vedel i begyndelsen et par strofer om den fordrukne konge (str. 2-3) og efter udvandringen en strofe om navneforandringen (str. 22), der i henhold til Saxo finder sted på Gotland. Efter Ebbe og Aages død tyr Vedel til Diakonus og fortæller vidt og bredt om de danske lombarders bedrifter nede i syden (str. 23-38). Den tidligere protestantiske hofprædikant, der nogle år senere forgæves anglede efter bispestolen i Ribe,⁶¹ kan ikke dy sig for at polemisere mod katolicismens hovedstad Rom. De feje romere sammenlignes med mus. De bekæmper det danske kongerige i Norditalien og får kun bugt med Vedels landsmænd, fordi Karl den Store kommer dem til hjælp. Vedel relativiserer danskernes nederlag og påpeger, at lombarderne efter den militære fiasko kun gav afkald på at have deres egen konge. De fik sandelig lov til at blive i deres land, hvis navn "til Verdens Ende" (str. 38) vil vidne om danskernes tilstedeværelse i Norditalien.

Den Gullandske Krønike

Diakonus bliver i 1591 benyttet flittigt, selv om han volder Vedel store problemer på grund af sin etymologiske forklaring på folkenavnet. På dette punkt polemiserer vor visedigter energisk mod den lombardiske historiker og kan ligesom Saxo ikke acceptere, at slutningen af navnet skulle være et tysk ord.⁶² Derfor foreslår han i selve visen en anden etymologi og hævder, at Ebbe og Aages følgesvende efter deres "lange brejder og hellebarder" fik

---

behandler poeten det historiske materiale "effter sin Poetiske Art oc Frihed / oc lader saa huer dømme der om oc tage der aff huad hannem lyster" (s. 36).

⁶¹ Han havde i 1581 giftet sig med biskoppens datter og samtidig i en vis udstrækning givet afkald på den gejstlige karriere efter sin mere eller mindre officielle udnævnelse til historiograf. Kort før han i 1595 blev tvunget til at opgive sit nationalhistoriske projekt forsøgte han at gøre et comeback, men fik i 1594 ikke sin svigerfars embede. Han måtte altså tage til takke med den afdødes datter.

⁶² Forfatteren af *Compendium Saxonis*, der vel i dette tilfælde havde fat i Diakonus, har tilsyneladende ikke spekuleret på dette etymologiske problem, jf. *dictique sunt Longobardi a longis barbis*.

navnet lombarder.⁶³ I indledningen til visen forklarer han ganske rigtigt, at nogle gamle danske ord betegnede disse våben, og han henviser til, at ordene stadigvæk bruges i Norge. Han overvejer desuden en anden nordisk etymologi.⁶⁴ Kun en ting kan der ifølge Vedel ikke herske nogen som helst tvivl om. De lærde “maa disputere her om saa meget som de ville, saa er Naffnet dog alligeuel aff Danske oprindelse”.

Han afslutter den historisk-filologiske diskussion med sit hovedargument og citerer 18 vers af en tekst, som han kalder “den gamle Gudlandske Krønike”. Af de citerede vers fremgår det utvetydigt, at lombarderne kom fra Danmark: “De neffnde sig Vinnilende, iag sege kand, / Effter Ebbe som kom aff Vendelbo Land, / Meden Aaghe vaar einum Gøding Køner, / Dog de varum baadum einum mutter Søner”. Her fik den øvrige befolkning for første gang nogensinde at vide, at lombarderne ikke blot kom fra Danmark, men fra Vendsyssel. Selv om den nordjyske landsdel på Vedels tid endnu ikke helt var blevet til en ø, havde denne lokalisering den betragtelige fordel at bringe Saxos diskrete nationalisering af lombardersagnet i overensstemmelse med Diakonus. I 1591 havde ingen læser imidlertid hørt om *Den Gullandske Krønike*. De fleste må have forestillet sig en længere rimkrønike svarende til den velkendte danske.

I indledningen til *Grimildvisen* refererer Vedel til en anden nøjagtig lige så ukendt kilde, *Den Hvenske Krønike*. Han citerer ikke noget vers af denne tekst og nøjes med at give et kort referat af indholdet. Hans læsere har dog sikkert formodet, at det også her drejede sig om en versificeret kilde. I virkeligheden genfortæller Vedel nogle kapitler fra *Didrikskrönikan*, men sørger naturligvis for at henlægge handlingen til Hven. Selv om der i dette tilfælde er tale om overlagt bedrageri, har forskningsverdenen altid stølet på Vedel. Da man i begyndelsen af 1800-tallet i de københavnske håndskriftsamlinger opdagede en dansk prosatekst, der i det store og hele svarede til Vedels referat af *Den Hvenske Krønike*, glædede man sig ukritisk over, at Vedels gamle kilde alligevel ikke var gået tabt. Den genfundne tekst blev

---

⁶³ Hvb I, 3, 22: “Lange Breder oc Halffbarder brugte de mest, / de lange Karle oc bolde: / Thi kallede mand dem de Longobarder, / det Naffn de end nu beholde”. I de antikke kilder bliver lombarderne enten kaldt *Longobardi* eller *Langobardi*. Ifølge *Ordbog over Det Danske Sprog (1700-1950)* er ordet *barde* (stridsøkse) lånt fra nedertysk, men beslægtet med tysk *bart* (skæg), så både Vedel og Diakonus har faktisk begge to ret. En brejde (bredøkse) har til gengæld intet med skæg at gøre.

⁶⁴ “De skulle kaldes aff deris lange Barder eller Breder, det er Øxe, som mand end nu neffner i Norge, eller lange Halffbarder, som Kongelige Drauantere gierne bære, eller aff hine lange Barder oc Border, det er Iest oc haarde Aggre, som Isteuones haffue Naffn aff.” Med sidste fortolkning tænker Vedel på ordet *bårde* (eller *båre*), dvs. en udyrket græsmark.

dog først skrevet i 1603 på grundlag af Vedels referat og ikke omvendt.⁶⁵ Vedels påstand om, at *Grimildvisen* var et "gammelt digt", der allerede blev sunget i Knuds Lavards tid,⁶⁶ har ligeledes fundet bred tilslutning, specielt blandt tyske forskere.⁶⁷

Det står i dag fast, at Vedel bedrog sine læsere i indledningen til *Grimildvisen*, men det betyder ikke nødvendigvis, at han også gjorde det i indledningen til *Lombardervisen*. Før der føres en ny anklage mod Danmarks første viseudgiver, bør *Den Gullandske Krønike* undersøges nærmere.

De aftrykte vers er let forståelige til trods for de mange arkaiserende umendelser. Der er derfor ingen tvivl om, at versene blev digtet af en dansker i 1500-tallet og at han med det kunstige sprog ville give det indtryk, at teksten stammede fra en fjern fortid.

I 1603 udgav Arild Huitfeldt teksten i sin fuldstændige skikkelse, men uden kilde- eller titelangivelse.⁶⁸ Det må være kommet bag på visse opmærksomme læsere, at *Den Gullandske Krønike* ingenlunde var en vidtløftig rimkrønike, men et kort digt på 42 vers. Det beretter ligesom *Lombardervisen* om Ebbe og Aages udvandring fra Danmark, men med en væsentlig forskel. Mens visen fokuserer på, hvad der sker før udvandringen, fortæller de løjerlige vers udelukkende om, hvad der sker efter, at de danske helte har forladt deres fædreland.

Digteren har kendskab til både Saxo og Diakonus. I begyndelsen følger Ebbe og Aage Saxos rejserute og når derved Gotland. Her bliver de køligt modtaget af øboerne, der griber til våben og tager Ebbe og Aage til fange. Det uvelkomne besøg fortælles i første person ental af en gotlænder, der besynderligt nok er orienteret om danskernes videre vandring til Lombardiet. Gotlænderne løslader deres gidsler efter to måneder og lader dem drage videre til Rügen. Her, hvor Saxos rejsebeskrivelse ophører, går digteren over til Diakonus og omtaler den første konge, der blev valgt af lombarderne undervejs mod Sydeuropa. Digtet slutter ligesom den trykte *Lombardervise* med, at Karl den Store gør en ende på det norditalienske kongerige.

Af praktiske grunde er det hensigtsmæssigt at fastholde Vedels betegnelse og fremover kalde dette digt *Den Gullandske Krønike*. Den udenlandske forskning har jo heller ikke ændret navnet på prosateksten om

---

⁶⁵ Vinilandicus 2007, 290-301.

⁶⁶ Thuesen 1993, 69: "Her effterfølger Tre Viser om Helde Hogen oc Frue Grimild / Om huilcke Sachso Grammaticus scriffuer wdi sin 13. Bog / wdi S. Knuds Hertugis oc Martyris Historie. Huor aff er lettelige at mercke / at denne Dict er meget gammel".

⁶⁷ Jf. fx stamtræet i Holzapfel 1974, 139. Ingen dansk forsker har interesseret sig for visen i over 100 år.

⁶⁸ Huitfeldt 1976, I 25-26.

Hven, selv om bedrageriet nu er afsløret. Den bør også på dansk fortsat hedde *Den Hvenske Krønike*.⁶⁹

Efter Huitfeldts førsteudgave udkom *Den Gullandske Krønike* endnu fire gange i Christian IV's tid. Hverken Lyschander,⁷⁰ Pontanus,⁷¹ Strelow⁷² eller Stephanius⁷³ betvivlede på noget tidspunkt digtets ægthed. Sidstnævnte lod det endda oversætte af Vitus Bering til latin. Det skal bemærkes, at Lyschander i *De Danske Kongers Slægtbog* fra 1622 ikke kun udgav *Den Gullandske Krønike*, men også en prosatekst med tilsvarende arkaiserende um-endelser. Det fremgik af denne tekst, at Danmark nogle årtier efter Syndfloden var blevet befolket af Noahs efterkommere. Noahs sønnesøn Gomer var i første omgang kommet til Europa, og denne Gomers sønnesøn, Gomer den Unge, var i år 1850 efter verdens skabelse draget videre og havde grundlagt et rige efter sin ankomst til Jylland.⁷⁴

Denne oprindelsesmyte må have overrasket de fleste af Lyschanders læsere, for man havde i Skandinavien hidtil formodet, at det var Gomers lillebror, Magog, der var stamfader til goterne. Den teori havde på Lyschanders tid været gældende i Europa i langt over 1000 år. Ifølge Jordanes⁷⁵ var danerne udsprunget af den gotiske folkestamme og derfor efterkommere af Magog og ikke af hans storebror. Lyschanders bog medførte derfor et grundlæggende brud med al hidtidig dansk selvopfattelse.

Petreius' bog om kimbrenne og goterne

Forfatteren af den berygtede bog om kongeslægten var dog ikke ophavsmanden til den nye oprindelsesteori, men en i 1622 for længst afdød københavner ved navn Niels Pedersen (1522-1579), der havde været præst i Visby i Christian III's tid (1547-1556). Til ære for hans blegnede minde bør vi lade ham beholde den fornemme latiniserede navneform, han selv brugte i det eneste værk, der er bevaret fra hans hånd. Det drejer sig om en bog om kimbrenne og goterne, i hvilken man kan læse meget mere om den "Gullandske Hypotese". Den forelå på Christian IV's tid i flere håndskrifter, men udkom først på tryk i 1695.

---

⁶⁹ I de to bevarede håndskrifter bærer teksten titlen *Om Hven mellem Sjælland og Skåne*.

⁷⁰ Lyschander 1622, 263-265.

⁷¹ Pontanus 1631, 36-37.

⁷² Strelow 1978, 103-106.

⁷³ Stephanius 1978, 259-260.

⁷⁴ Lyschander 1622, 23 (med runer) og 24 (med almindeligt alfabet).

⁷⁵ *Getica* III, 23: "Dani ex ipsorum [Gothorum] stirpe progressi".

I den spændende fortælling,⁷⁶ der kan betragtes som en baglæns Saxo-fortsættelse, begynder sagndigteren med Gomer den Unges udvandring til Danmark, men efter ankomsten til Norden er der store spring i historien. Dan I's regeringstid forbigås for eksempel helt, for præsten fokuserer i modsætning til Saxo på sine landsmænds udvandring. På et krigstogt når Dan III i *Gesta Danorum* nogle generationer før Kristi fødsel ned til Elben, hvorefter han hurtigt drager hjem igen.⁷⁷ I Petreius' version fortsætter nogle af hans landsmænd videre ned til syden. Disse danske udvandrere bliver berømte som kimbrere.

Den vigtigste del af værket handler dog om goterne, hvis navn bringes i forbindelse med Gønge herred, tidligere kaldt Gydinge herred. Identificeringen af goterne med disse skåninger frem for med gøterne fra Sverige var ikke noget helt nyt påfund. En sådan teori kom allerede svagt til udtryk i *Den Danske Rimkrønike*.⁷⁸ Det omvæltende ved Petreius' bog var, at goterne nu blev fremstillet som danske udvandrere og ikke omvendt. En af Gomers efterkommere fortsætter udvandringen over Bornholm til Gotland og bosætter sig der. Nogle af disse danske gotlændere vandrer senere videre til Sydeuropa og grundlægger som øst- og vestgotere alskens glørværdige riger.

Digteren interesserer sig til sidst for dem, der blev boende på Gotland, og fører deres historie helt frem til sin egen nutid. De afsluttende linier af trykket indeholder en kort hyldest til Christoffer Valkendorf, der var Frederik II's lensmand på øen (1571-1573). Selve værket er tilegnet den kongelige kansler Niels Kaas, der officielt tiltrådte sit embede samme år, som Valkendorf forlod sit len. Det latinske værk, der blev oversat både til tysk og dansk, indeholder ingen arkaiserende danske tekster, hverken prosastykket om Gomer eller *Den Gullandske Krønike*.

Forskningssituationen

I Christian IV's tid var der ingen, der åbenlyst stillede spørgsmålstejn ved ægtheden af *Den Gullandske Krønike*, og Lyschanders runetekst om Gomer

---

⁷⁶ Det synes næppe at være en generel opfattelse inden for forskningsverdenen, for originalværket er aldrig blevet udgivet i sin fulde form. Det er ikke engang blevet taget op til undersøgelse, hvis man ser bort fra enkelte overfladiske og altid nedsættende bemærkninger, såsom følgende bebrejdelse: "et Kildeskrift, der kun havde den Fejl at være Fabel omtrent fra Ende til anden", jf. Rørdam 1868, 42. Hvorfor bliver der hos os udvist så stor skepsis over for fiktionslitteratur?

⁷⁷ *Gesta Danorum* IV, 9, 0.

⁷⁸ Rk 17-20: "I Skaane oc gødeland sættis the / gødingæ aff gog saa kalles the / Somme the spredis oss hijd tijl hand / oc somme the bleffue i gødingæ land." En gøding er her åbenbart både en gøter og en gønge.

blev ligeledes taget for gode varer. Der skulle gå beskæmmende længe, før man i Danmark fra officiel side indrømmede bedrageriet.

I 1732 gjorde nordmanden Ludvig Holberg grin med det, han kaldte “den Gullandske Hypothesis”.⁷⁹ Han genoptrykte samtidig *Den Gullandske Krønike*, men uden at tro et øjeblik på digtets høje alder.⁸⁰ Petreius’ værk daterede han på grundlag af trykket til omkring 1570.⁸¹ Vor hjemlige teologiprofessor Erik Pontoppidan lod sig ikke overbevise af den norske satiriker og genudgav snart det meste af digtet, som han betragtede som fuldt ud pålideligt.⁸² Først i 1746 blev *Den Gullandske Krønike* herhjemme af en forarget Hans Gram endegyldigt vist ud i mørket som bedrageri. Han formodede, at Petreius havde sendt digtet til sine københavnske venner omkring 1550, altså mens han var præst på Gotland. Gram mistænkte dog tilsyneladende ikke forfatteren af det latinske sagnværk for at være ophavsmanden til de forhadte vers.⁸³

I 1853 kom Grundtvig i forbindelse med *Lombardervisen* lidt nærmere ind på spørgsmålet.⁸⁴ Han havde fundet et interessant håndskrift af Petreius’ fabel (AM 846 4°). Det havde tilhørt Lyschander og indeholdt tre interpolationer: prosastykket om Gomer, *Den Gullandske Krønike* og endelig et digt om kong Dan III, der var forfattet i helt samme arkaiserende stil som de to andre tekster. Grundtvig opfattede det interpolerede håndskrift som en pålidelig afskrift af Petreius’ original og beskyldte derfor præsten for at være en bedrager, for at have digtet de tre “gotiske” tekster. Senere henviste han i et tillæg til et andet eksemplar i Linköping Stadsbibliotek (H 125).⁸⁵

Dernæst bragte Holger Frederik Rørdam yderligere to håndskrifter frem i lyset. De havde tilhørt Peder Villadsen (Thott 1542 4°) og Vedel (GKS 2414 4°).⁸⁶ Han gjorde derudover opmærksom på et femte håndskrift i Stockholm (K 1 2°). Frem for alt indså han på sit sikre håndskriftlige grundlag, at Grundtvig havde taget fejl. Han forklarede på kortfattet, men overbevisende måde, at Villadsens uinterpolerede håndskrift repræsenterede originalen og at den oprindelige titel på værket var *Umbra Saxonis*. Han tilføjede, at tryk-

---

⁷⁹ Holberg 1913-1963, VI 41-43.

⁸⁰ Holberg 1913-1963, VI 36-37.

⁸¹ Holberg 1913-1963, VI 41.

⁸² Pontoppidan 1740, I 105.

⁸³ Gram 1746, 85: “eam [= *Den Gullandske Krønike*], cum insigni plurium id genus adulterinarum mercium adparatu, ex insula Gothlandia, commentorum ferace, Nicolaus ille Petreius, Hafniam ad amicos suos misit circa annum 1550 et pro genuino antiquitatis foetu venditavit. Prodiit sane (...) ex eadem ipsa officina, in qua ceterae *Antiquitates*, quas *Gothlandicas* vocant nostri, cusae et fabricatae.”

⁸⁴ Grundtvig 1853, I 318-320.

⁸⁵ Grundtvig 1856, II 652-653.

⁸⁶ Rørdam 1867, 129-134.

ket fra 1695 udgjorde en forkortet version, der bl.a. udelod et runealfabet, som præsten havde opsporet på Gotland. Rørdam redegjorde endelig for, hvorledes Vedel egenhændigt havde indført både digtet om Dan III og *Den Gullandske Krønike*. Han drog til gengæld ingen konklusioner vedrørende ophavsmanden til de tre gotiske tekster.

Hvad Petreius og *Den Gullandske Krønike* angår, har forskningssituationen siden 1867 stået i stampe og endda haft tendens til tilbagefald.⁸⁷ I sin overfladiske berøring af spørgsmålet tilskriver Flemming Lundgreen-Nielsen stadigvæk bedrageriet Petreius. Han opfatter ligesom Grundtvig de 42 gotiske vers som en del af det latinske originalværk⁸⁸ og skyder derfor skylden over på den gotlandske præst.⁸⁹ Samtidig henviser han til et sjette håndskrift (NKS 471 2°), en afskrift af Lyschanders eksemplar. Vore svenske kolleger har været lidt mere flittige til at kaste sig over sagen i det 20. århundrede, men uden at registrere nogen epokegørende fremskridt.⁹⁰

Holberg gjorde opmærksom på, at der fandtes en dansk oversættelse ved Niels Mikkelsen Aalborg (1562-1645).⁹¹ Teksten med titlen *Danmarks første begyndelse og herkomst* er stadigvæk utrykt, og en foreløbig liste over de mange eksisterende håndskrifter blev først etableret for nylig.⁹² Få danske tekster fra samme periode er bevaret i et tilsvarende antal eksemplarer.

---

⁸⁷ En af de få, der har berørt emnet, stoler mere på Grundtvig end på Rørdam, jf. Friis 1945, 437-443.

⁸⁸ Lundgreen-Nielsen 1989, II 318: "Det sidste [digt] er et uddrag af den berømte og berygtede Gullandskrønike (*Umbra Saxonis*), nok i overvejende grad en forfalskning ved den gotlandske præst Niels Pedersen (...). Teksten [kun *Umbra Saxonis!*] udkommer på latin i 1695, på dansk i 1707 [recte 1706!] og citeres uden synlig kritik af Holberg i 1732 [kun *Den Gullandske Krønike!*]." Man fratager altså Holberg æren for som den første at have gennemskuet bedrageriet, men satirikerens var jo heller ikke nogen vaskeægte dansker.

⁸⁹ Lundgreen-Nielsen 2002, 2: "Endelig optager Lyschander i god tro præsten Niels Pedersens såkaldte *Gullandsrim* (...). Det er i virkeligheden en historieforfalskning fra 1550'erne (...). I 1746 viste (...) Hans Gram endegyldigt aktstykket ud i mørket (...), hvor det med rette er forblevet." Selv vor mest anerkendte Vedel-specialist tager dette forfatter-skab for givet, jf. Akhøj Nielsen 2004, I 165: "Deres udvandring fra Danmark besynges i Hvb I,3, hvis indledning indeholder et par uddrag af Niels Pedersens Gullandsdigt, de første, der nogensinde blev publiceret."

⁹⁰ Jf. Lithberg 1933, 3-10 og Dittmer 1961, 109-140.

⁹¹ Holberg 1913-1963, VI, 42.

⁹² Syv håndskrifter nævnes af Vinilandicus 2006, 11. Et yderligere håndskrift tilføjes af idem 2007, 294-295. Med det sidste nyopdagede eksemplar i Västerås Stadsbibliotek (Bb 25) er vi oppe på 9 fuldstændige håndskrifter af den danske oversættelse. En kommenteret udgivelse af Petreius' originalværk, samt Vedels interpoleringer og Mikkelsens oversættelse, er planlagt af undertegnede.

Forfatteren af *Den Gullandske Krønike* klarede sig dog ikke ubemærket igennem det forgangne renæssanceår. I 2006 blev det største bondefangeri i vor historieskrivning afsløret ved en international kongres.⁹³

Ud over de seks nævnte håndskrifter kan der tilføjes to eksemplarer, der begge befinder sig i svenske biblioteker. Listen over latinske håndskrifter med Petreius' sagnværk ser på nuværende tidspunkt således ud:

Stockholm, Kungliga Biblioteket, K 1 2°
København, Det Kongelige Bibliotek, Thott 1542 4°
København, Det Kongelige Bibliotek, GKS 2414 4°
Uppsala, Universitetsbibliotek, Nordin 732 4°
København, Den Arnamagnæanske Samling, AM 846 4°
København, Det Kongelige Bibliotek, NKS 471 2°
Linköping, Stadsbibliotek, H 125
Stockholm, Kungliga Biblioteket, K 3 2°

Kun de to første eksemplarer i denne liste er uinterpolerede. Der er kun få afvigelser imellem dem, men det er tydeligt, at det københavnske eksemplar kommer originalen nærmere end det stockholmske. Muligvis drejer det sig om Petreius' original.

Dateringen af denne original rejser ingen problemer. På sidste side af *Umbra Saxonis* opremser forfatteren alle gotlandske lensmænd indtil 1576. Efter Jens Bille, Christoffer Valkendorf og Christen Munk (1573-1576) er der gjort plads til et navn.⁹⁴ Det kan kun betyde, at Christen Munk netop havde forladt sit len og at Emicke Kaas (1576-1584) endnu ikke var udpeget til hans efterfølger. Petreius afsluttede altså sit værk tyve år efter at have forladt Gotland. Denne datering stemmer overens med tilegnelsen til kansler Kaas og med fablens forsonlige holdning over for Sverige. Den fredspolitik, som Frederik II førte efter 1570, afspejler sig tydeligt i Gotlands venskabelige forhold til Sverige. Det ses særligt i den centrale scene, hvor en gotlandsk udsending forhandler med den svenske konge om øens uafhængighed.⁹⁵ I sin pseudohistoriske fiktion gør Petreius Gotland til en allegori for Danmark.

Det fremgår desuden af tilegnelsen, at præsten ønskede sit værk udgivet med Kaas' velsignelse. Han sammenligner sig selv og kansleren med Saxo

---

⁹³ Afholdt i Amiens den 1.-3. marts 2006 af Centre d'Etudes du Moyen Age et de la Renaissance.

⁹⁴ Enten med nogle krydser (K 1 2°, 63v) eller med en halv blank linie (Thott 1542 4°, 84v).

⁹⁵ I tilstedeværelse af Svend Tveskægs fredsforhandlere, der fremstilles som nogle fordrukne ædedolke, jf. Petreius 1695, 111.

og Absalon. Vi må gå ud fra, at Kaas gav præsten afslag, for det uortodokse værk blev jo først trykt i 1695. Kanslerens personlige svar på publikationssøgningen kendes dog ikke.

Det må til gengæld anses for at være en uigendrivelig kendsgerning, at han indviede hovedstadens dengang mest anerkendte historiker i præstens teorier. Vedels håndskrift bygger nemlig umiddelbart på originalværket. Niels Pedersen havde inddelt sit værk i to bøger om henholdsvis kimbrenne og goterne. Afsluttende havde han tilføjet en liste over Danmarks konger med årstal.⁹⁶ Det skulle vise sig at være nøglen til succes. Denne kongerække blev i de senere omarbejdelser udvidet til en længere kronologi med talrige kommentarer og endte i Lyschanders version med at udgøre en hel bog for sig med titlen *De Danis*.

Vedel lod ikke blot originalhåndskriftet afskrive. Hans version er en dybtgående omarbejdelse, der bl.a. spalter bogen om goterne op i to.⁹⁷ Den første handler om goternes danske oprindelse, den anden om deres udvandring fra Gotland til Sydeuropa.⁹⁸ Desuden interpolerer han de tre gotiske tekster. Prosastykket om Gomer bliver indskudt med latinsk oversættelse netop det sted, hvor Petreius påberåber sig et gammelt gotlandsk dokument, som han selv ikke citerer et ord af.⁹⁹ Gomer-passagen er indført af Vedels sekretær.¹⁰⁰ Slutningen af bogen om kimbrenne mangler, dvs. også den passage, hvor præsten påberåber sig et gammelt dokument om kimbrennes udvandring til Sydeuropa under Dan III. I dette tilfælde citeres den korte tekst på latin i den uinterpolerede original.¹⁰¹ Den manglende slutning var vel oprindeligt indført i Vedels eksemplar, før en eller anden her klippede flere

---

⁹⁶ Den bærer titlen *Reges Daniæ* og går fra Dan I's tronbestigning i år 2910 efter verdens skabelse til Frederik II's kroning i 1559. Sidstnævnte er nr. 103 ifølge Niels Pedersens tælling, jf. K 1 2°, 64v-67r og Thott 1542 4°, 84r-92v.

⁹⁷ Det er grunden til, at Lyschanders håndskrift når op på hele fire bøger.

⁹⁸ I Vedels håndskrift hedder første bog *De Cimbris* (1r-12v), de to sidste blot *Liber secundus* (13r-39v) og *Liber tertius* (41r-68v). Bogen om goterne bliver delt på det sted, der svarer til side 82 i trykket fra 1695.

⁹⁹ "Uti ex pervetusto monumento in Gothlandia accipi," jf. Thott 1542 4°, 13v og K 1 2°, 9r.

¹⁰⁰ GKS 2424 4°, 2r-2v. Håndskriftet er udskrevet af to forskellige hænder: hånd 1 (1r-50v) og hånd 2 (51r-68r). Rørdam hævder, at han kan genkende dem fra nogle andre af Vedels håndskrifter, men uden at angive hvilke. I slutningen af Vedels håndskrift er der en senere kommentar med henvisning til 1695-trykket (68v) og en dansk oversættelse af *Gutasagaen* (69r-73r).

¹⁰¹ Thott 1542 4°, 25r: "In pervetusto codice in Gothia sive Gotlandia à me inter alia monumenta invento in hæc verba exaratum inveni: Danorum sive Cimbrorum Rex Dan III adhuc adolescens exercitum numerosum traduxit e regno Cimbrorum in Saxoniam, Germaniam, Galliam et Italiam. Debellata Saxoniam rediit Rex ipse in Regnum, exercitum dans ducibus. Sed a Romanis, postquam nullus modus fuit cædibus, ultima internecione omnes ad unum deleti sunt."

blade ud.¹⁰² Efter de udskårne blade har Vedel egenhændigt indført det gotiske Dan-digt uden oversættelse. Før og efter digtet tilføjer han tilføjer nogle latinske kommentarer, som henviser til indholdet af den manglende tekst.¹⁰³ Det kan kun betyde, at Vedel selv har haft saksen fremme, efter alt at dømme for at fjerne det latinske dokument om Dan III.

I bogen om goterne indfører han endelig *Den Gullandske Krønike* midt i det svar, som den svenske konge giver til den gotlandske udsending, der har reddet øens frihed takket være sin veltalenhed.¹⁰⁴ *Den Gullandske Krønike* passer overhovedet ikke ind i konteksten. Forhandlingerne foregår under Erik Sejrsæl omkring 980. På det tidspunkt er lombarderne for længst udvandret fra Skandinavien, både hos Diakonus og Saxo.

Digtet skal utvivlsomt forstås som en kritik af de svenskvenlige gotlændere af dansk herkomst og mere generelt af Petreius' pacifistiske holdning. En ægte patriot må vel betragte gotlænderne som landsforrædere, fordi de i den latinske tekst indgår et fejlt kompromis med arvefjenden. Digtets danskvenlige holdning afspejler sig i, at de fredelige udvandrere bliver taget til fange af de fjendtlighedsindede øboer. I de senere omarbejdelser af Vedels afskrift er *Den Gullandske Krønike* meget naturligt blevet fjernet fra bogen om goterne, hvor det kronologisk slet ikke hører hjemme. De tre øvrige håndskrifter, der indeholder digtet, rykker det over i den afsluttende kronologi over de danske konger, hvor det i overensstemmelse med *Gesta Danorum* er placeret i en længere kommentar til kong Snios regeringstid.¹⁰⁵

Kun Vedel kan være forfatter til digtet, der udgør en fortsættelse af *Lombardervisen*. Efter Jens Billes død havde han som den eneste kendskab til dette versificerede forlæg. Desuden var der næppe mange i riget, der

---

¹⁰² Teksten ender midt i et ord: "Cimbri sunt Dani aut Holsati, horum regio a septrio-", jf. GKS 2424 4°, 8v. Stedet svarer til side 14 i trykket. Der mangler altså knap to tredjedele af første bog i Vedels håndskrift.

¹⁰³ GKS 2424 4°, 9r-10v. Ved en nærmere undersøgelse må man kunne afgøre, om disse to blade hørte til det oprindelige håndskrift. De 36 gotiske vers er endnu utrykte.

¹⁰⁴ GKS 2414 4°: "(58v) Et æquum dicere videtur legatus et nos ob respondendi libertatem, quo // (59r-59v) [*Den Gullandske Krønike*] // (60r) [de fire første linier af Liber Tertius er efter digtet indført af hånd 1, men Vedel har overstreget dem og efterfølgende ladet hånd 2 fortsætte afskriften] usus est questionibus supersedebimus." Jf. side 111 i trykket.

¹⁰⁵ Nordin 732 4°, 89v-90r, AM 846 4°, s. 326-328, NKS 471 2°, s. 324-327. I Nordin 732 4° forsvares den danske oprindelse af ordet lombard mindst lige så heftigt som i *Hundredvisebogen*: "(88r) Dani // (88v) vero Nordvagi, Sveci et Gothi pro barba suo idiomate utuntur vocabulo, quod ne unicam literam communem habet cum voce latina barba aut germanica bard. Nam barbam nostra lingua skeg appellamus et barbatum skegget. Non autem Longobardum vocitamus. Hinc apparet Paulum fabula hac admissa rem ipsam perdidisse." Da Nordin 732 4° er en afskrift af et nu tabt håndskrift, der var i Niels Krag's eje indtil 1602, er det ikke usandsynligt, at Vedel også udarbejdede sidstnævnte eksemplar.

dengang havde hørt noget om Diakonus' viniler, endnu færre, der havde beskæftiget sig med det norrøne sprog. Marita Akhøj Nielsen har på strålen-
de vis redegjort for Vedels pionerarbejde med norrøne håndskrifter. Hun
konkluderer, at hans filologiske arbejde i årene 1571-1572 kan betragtes
som porten til hans historiske arbejde.¹⁰⁶ Forfatteren af *Den Gullandske
Krønike* vidste, at oldnordiske tekster vrimlede med um-endelser, han havde
et dybtgående kendskab til både Diakonus og Saxo, var en nær ven af kan-
sler Niels Kaas, havde stærk interesse for etymologiske spørgsmål
vedrørende danernes oprindelse og var frem for alt en digter. Hvem andre
end Vedel passer til dette præcise portræt?

Selv om han er ophavsmanden til *Den Gullandske Krønike* og de to andre
gotiske tekster, ville det være forkert at bebrejde ham bedrageriet. Hvis han
havde levet i et land med en lang og fornem litterær tradition, havde han
ikke som nødløsning digtet arkaiserende historiske viser. Han havde skrevet
kunstfulde sonetter på sit modersmål ligesom Ronsard. At han havde poetisk
begavelse, fremgår tydeligt af et enkelt digt i *Hundredvisebogen*. De latin-
ske hyldestvers til øen Hven, der allegorisk fremstilles som en kvinde, er
sublime. Det er ikke uden grund det eneste digt i hele samlingen, som Vedel
åbenlyst vil kendes ved.

Lad os afsluttende forsøge at datere *Den Gullandske Krønike* inden for
tidsrummet 1576-1591. Hullet, der i Petreius' original var beregnet til Chris-
ten Munks efterfølger, er i Vedels afskrift udfyldt med Emicke Kaas'
navn.¹⁰⁷ For neden på samme side har Vedel som randbemærkning egen-
hændigt tilføjet navnene på de to efterfølgende lensmænd, Mogens Gøye
(1584-1587) og Erik Lykke (1587-1591). Hvis Vedels afskrift stammede fra
sidstnævntes lenstid, så ville de to navne utvivlsomt have været indarbejdet i
selve teksten. Forklaringen må være, at Vedel på dette tidspunkt fandt sit
gamle håndskrift frem igen. De to sidste lensmænd blev sandsynligvis
tilføjet i forbindelse med udarbejdelsen af *Hundredvisebogen*.

Tidsrummet kan med rimelig sikkerhed indsnævres yderligere, for Vedel
forlod København i 1581. Efter den dato havde kansleren næppe gjort sig
den ulejlighed at sende en ukendt præsts halvskøre håndskrift helt til Ribe
for at udbede sig en videnskabelig udtalelse. Det mest sandsynlige er natur-
ligvis, at han viste Vedel det latinske værk straks efter modtagelsen og at
Vedel foretog en interpoleret afskrift af det allerede i 1576. Det var lige
midt i det lystige årti, hvor der på Københavns Slot muligvis blev skrålet
historiske viser i vilden sky ved festlige selskaber. Når alt kommer til alt, er
Den Gullandske Krønike ganske tilforladelig og ikke ret meget mere arkai-

---

¹⁰⁶ Akhøj Nielsen 2004, I 269.

¹⁰⁷ GKS 2414 4°, 67v.

serende end datidens øvrige poetiske frembringelser. Måske blev de 42 vers kun digtet for morskabs skyld, som en karikatur af de viser, der i et gammeldags sprog forherligede adelskabets middelalderlige bedrifter og senere blev erklæret som "folkeviser" af romantiske nationalister.

Det er heller ikke helt udelukket, at Vedel med *Den Gullandske Krønike* og de 36 vers om Dan III gjorde sin debut som visedigter og at han efterfølgende indså, at han i sine arkaiserende bestræbelser var gået over strengen. I dag er det heldigvis ikke længere nødvendigt at holde en længere forsvartale for at begrunde, at hans endnu utrykte originalversion af de foragtede 42 vers efter 431 år her for første gang bringes frem i lyset. De er såmænd ikke så slette.

Fædrelandets forskere må i fremtiden se sandheden i øjnene. Vedel har holdt os alle sammen for nar i næsten et halvt årtusinde. *Grimildvisen*, som angiveligt skulle være ældre end selveste Saxo, kom ikke til verden, før Vedels første purunge hustru Marine (1562-1578) lå død og begravet. Ingen hvensk bedstemor eller bedstefar har nogensinde sunget kvad om hemmelige skatte og kæmpeslægters undergang. Hans resumé af *Didrikskrønikan* er overlagt kildeforfalskning, som dengang kun blev gennemskuet af Danmarks største renaissancehumanist, historikeren Venusin. Bedrageriet førte i 1603 til, at sidstnævnte med udgangspunkt i Vedels fupmageri skrev vort lands første eventyr *Om Hven mellem Sjælland og Skåne*, bedre kendt som *Den Hvenske Krønike*. *Den Gullandske Krønike* er endelig det hele på en gang: en forfalsket "folkevise" fra 1576, der aldrig er blevet sunget af hverken den gotiske eller den danske almue.

Vi må alle indse, at *Hundredvisebogen* indeholder mange flere viser end hidtil antaget¹⁰⁸, der med sikkerhed stammer fra Vedels københavnske eller sønderjyske viseværksted, hans *officina carmimum* eller *vagina imposturarum*. Ud fra den kendsgerning ville det dog være overilet at forkaste hele den formodede middelalderlige visetradition. Så længe alle de øvrige viser ikke er blevet undersøgt filologisk, kan folkloristerne sove trygt og fortsat fastholde den grundtvigianske teori om en uoverskueligt lang mundtlig og folkelig overlevering. Skeptikerne udbeder sig imidlertid tilladelse til naivt at tro på den rationalistiske filologis to grundprincipper:

---

¹⁰⁸ Et begrænset antal af de 100 viser er altid blevet tilskrevet Vedel (Agerschou 1941, 266), men aldrig *Grimildvisen*, de to om kong Didrik (DgF 7), som han digtede efter samme forlæg (Vinilandicus 2007, 170) eller den morsomme vise om Tord (DgF 1), som i allersidste ende bygger et håndskrift, der var beslægtet med selveste Codex Regius (Vinilandicus 2007, 105).

- 1) Sagn overføres i tid ved tekst eller billede.¹⁰⁹
- 2) Der eksisterer en umiddelbar sammenhæng mellem to beslægtede dokumenter, hvis det ældste dokumentets indflydelse på det yngste ikke kan gendrives.¹¹⁰

Originalversionen af *Den Gullandske Krønike* (GKS 2414 4°)

Gengivet med Vedels tegnsætning og anvendelse af store og små bogstaver

(59r) Ebbe oc Aage de helled saa fro
Siden de for hunger aff skone dro,
Da steddiss de nest worum gute guthland
met gamle oc vngum quindum oc mand,
Derum snekker warum haluefierdum sti,
oc hundrum mandum inden huerum di.
De neffnde sig vinnilinde Jak sege kand,
Efter Ebbe, huilcken kom aff vinnilbo land.
Meden Aage vaar einum Gøding køner,
Dog de vaarum badum einum motters sønner.
Vir togum til vern badum sture oc smaa,
at de skullum ikke landgangenum na.
De bade vss allum met quidendum røst,
Hæd wir villum komme demum til trøist
Wir tokum til gisel hoidmandenum badum,
At de skullum icke for mekut radum.
So duelde de nest vss Manedum tuo,
De vardum der veder saa mekut fro.
Vir lodum denum følgum met sneker ti,
oc hundredum mandum inden huorum di.
// (59v) Til Rylandum lodum de standum da,
Jak kan met sandenum sege fra.
Derum makt kundum ingum standum mod,
De vundum hæd landum vnder derum fod,
Og andrum landum huilckun der logum nest
for lukken var demum allum tidum best.
Der hoidmandenum vare aff dodenum qual,
De gaffue sek icke langum taal.
Meden valdum til konung einum fraker mand

---

¹⁰⁹ Dette princip benægter ikke den mundtlige traditions eksistens. Det postulerer kun, at denne tradition kun har forsvindende ringe indflydelse på den attererede litteratur og derfor ikke bør tages i betragtning.

¹¹⁰ Enhver tilhænger af dette princip afholder sig fra at formode tabte fælles kilder, medmindre tvingende argumenter gør det nødvendigt.

Hagelmunder han heyt iag sege kan.
De slogum de longumbarder inden derum land,
Der bleff ike leuinde einum einiste man.
So lodum de sik longumbarder kaldum,
Pannonien bestriddume de ok met allum.
Ok togum so inden Vallandum der nest,
Der timedis demum lukkun allum best.
Hæd ier vel screffuit, hæd ier vel spurt,
Huad de haffuer siden mandelikum giort.
Ok mest siden de inden vallandum kom,
Hæd ier vel kind allum verldum om.
Fordi aff demum leyt mangum man møyde
Til Karl Keyser hin stuora fik lag demum øyde

For at disse redegørelser over dansk lettroenhed ikke skal forekomme som sydlandsk arrogance, tilkommer det en centraleuropæisk digter at synge det sidste vers: *Oh, Narrheitsglöcklein, Glaubensglocken, wie klingelt ihr daheim so süß!*

Primærlitteratur

- [*Compendium Saxonis*] Gertz, M.Cl. (ed.) 1970, *Scriptores Minores Historiæ Danicæ mediæ ævi*, 2 bd., København 1917-1918, 2. udg.
- [DgF] = Grundtvig 1853-1976
- [*Didrikskrönikan*] Hyltén-Cavallius, Gunnar Olof (ed.) 1850-1854, *Sagan om Didrik af Bern*, Stockholm (Samlingar utgivna af svenska fornskrift-sällskapet 10).
- [*Gesta Danorum*] Friis-Jensen, Karsten (ed.) 2005, *Saxo Grammaticus: Gesta Danorum. Danmarkshistorien*, 2 bd., København
- [*Getica*] Mommsen, Theodor (ed.) 1882, *Iordanis Romana et Getica*, Berlin.
- Grundtvig, Svend (ed.) 1853-1976, *Danmarks gamle folkeviser*, 13 bd., København 1853-1965. Genoptrykt med registerbind, 12 bd., København 1966-1976.
- [*Historia Langobardorum*] Waitz, Georg (ed.) 1878, *Pauli historia Langobardorum*, in usum scholarum ex Monumentis Germaniæ historicis recusa, Hannoveræ.
- [Hvb] = Thuesen 1993
- [*Origo*] Waitz, Georg (ed.) 1878, *Origo gentis Langobardorum*, Monumenta Germaniæ Historica. SS rerum Langobardicarum, Hannoveræ, 1-6.
- Pedersen, Niels 1706, *Cimbrers oc Gothers ældgamle Herkomst oc Handel (...) nu på Danske Sprog omskrefven og oversæt til Landmændenes Velbefald*, København.
- Petreius, Nicolaus 1695, *Cimbrorum et Gothorum origines, migrationes bella, atqve coloniae, libris duobus recensitæ, nunc vero primum in lucem editæ*, Lipsiæ.
- Petreius, Nicolaus 1699, *Die von Japhet herstammenden Cimbrer oder gründlicher und vollkommener Bericht von der alten Cimbrischen und Gothischen Völ-*

- cker ihrem ursprünglichen Herkommen, gethanen Zügen, geführten Kriegen und gebräuchlichen Lebensarten (...) ins Teutsche übersetzt*, Leipzig.
Prosper af Aquitanien 1861, "Chronicum integrum", Migne, J.P. (ed.), *Patrologia Latina* 51, Parisiis.
[Rk] Toldberg, Helge (ed.) 1958-1961, *Den Danske Rimkrønike*, 3 bd., København (Universitets-Jubilæets Danske Samfund 382, 388, 402).
Thuesen, Karen (ed.) 1993, *Anders Sørensen Vedels Hundredvisebog*, Faksimile-udgave København (Universitets-Jubilæets Danske Samfunds skriftserie 515).

Sekundærlitteratur

- Agerschou, Agnes 1941, "Vedels Forhold til de af ham benyttede Tekster, saaledes som det fremtræder i Hundredevisebogen", *Acta Philologica Scandinavica* 15, 253-325.
Akhøj Nielsen, Marita 2004, *Anders Sørensen Vedels filologiske arbejder*, 2 bd., København.
Braun, Georg 1588, *Liber quartus Urbium Præcipuarum totius Mundi*, Colonia.
Dahlerup, Pil 1998, *Dansk Middelalder*, 2 bd., København.
Dittmer, Ulf 1961, "Hans Nielsson Strelow och hans gotländska krönika", Bohman, Lennart et al., *Från Gotlands dansktid*, Visby, 109-140.
Duncker, Dorthe 1999, "Visernes vej – sammenhæng mellem visebøger?", Lundgreen-Nielsen, Flemming & Hanne Ruus 1999-2002, I 147-183.
Friis, Oluf 1945, *Den danske Litteraturs Historie, I: Fra Oldtiden indtil Renæssancen (c. 1615)*, København.
Gram, Hans (ed.) 1746, *Historia Danica*, Florentiæ.
Henningens, Gustav 1959, "Vedel og Syv og bogtrykkerne: En bibliografisk undersøgelse af Hundredevisebogen", *Danske Studier*, 53-84.
Holberg, Ludvig 1913-1963, *Dannemarks Riges Historie*, 3 bd., København 1732-1735. Genoptrykt: Petersen, Carl S. (ed.), *Ludvig Holbergs samlede Skrifter*, 19 bd., København.
Holzapfel, Otto 1974, *Die dänischen Nibelungenballaden: Texte und Kommentare*, Göppingen.
Huitfeldt, Arild 1976-1978, *Danmarks Riges Krønike*, 9 bd., København 1595-1604. 2. udg.
Jonsson, Bengt 1994-1995, "Om Draumkvædet och dess datering", *Sumlén, årsbok för vis- och folkmusikforskning*, Stockholm, 9-153.
Kværndrup, Sigurd 2006, *Den østnordiske ballade – oral teori og tekstanalyse: Studier i Danmarks gamle Folkeviser*, København.
Lithberg, Nils 1933, "Två krönikor: Ett minnesår i den gotländska historieskrivningens annaler", *Gotländskt arkiv* 3-10.
Lundgreen-Nielsen, Flemming 1989, *C.C. Lyschander's digtning 1579-1623*, 2 bd., København.
Lundgreen-Nielsen, Flemming 2002, "Datering af folkeviserne", Lundgreen-Nielsen, Flemming & Hanne Ruus 1999-2002, IV 155-165.
Lundgreen-Nielsen, Flemming 2002, "Claus Christoffersen Lyschander", *Arkiv for Dansk Litteratur* (www.adl.dk).
Lundgreen-Nielsen, Flemming & Hanne Ruus (eds.) 1999-2002, *Svøbt i*

- mår: *Dansk folkevisekultur 1550-1700*, 4 bd., København.
- Lundgreen-Nielsen, Flemming 2006, "Danksproget digtning efter Frederik II", *Renæssanceforum 2*, 1-16.
- Lyschander, Claus Christoffer 1622, *Synopsis Historiarum Danicarum. En kort Summa offuer den Danske Historia fra Verdens Begyndelse til Neruerendis oc nu Regerendis Stormectige Førstis, Herr Christian den Fierdis Regemente, forfatted udi de Danske Kongers Slectebog*. København.
- Meisling, Peter 1988, *Agnetes latter: En folkevisemonografi*, København.
- Piø, Iørn 1985, *Nye veje til Folkevisen*, København 1985.
- Pontanus, Johannes Isacius 1631, *Rerum Danicarum historia, libris X, unaque tomo ad Domum usque Oldenburgicum deducta*, Amstelodami.
- Pontoppidan, Erik 1740-1741, *Gesta et vestigia Danorum extra Daniam*, 3 bd., Lipsiæ et Hafniæ.
- Rørørdam, Holger Frederik 1867, *Historieskrivningen og Historieskriverne i Danmark og Norge siden Reformationen, I: Tidsrummet fra Reformationen indtil Anders Vedel*, København.
- Rørørdam, Holger Frederik 1868, *Klavs Christoffersen Lyskanders Levned, samt hans Bog om danske Skribenter*, København.
- Stephanus, Stephan Hansen 1978, *Notæ uberiores in historiam Danicam Saxonis Grammatici, Soræ 1645*. 2. udg.
- Storm, Gustav 1874, *Sagnkredsene om Karl den Store og Didrik af Bern hos de nordiske Folk*, Kristiania.
- Strelow, Hans Nielsson 1978, *Cronica Guthilandorum: Den Guthilandiske Cronica, Kiøbinghaffn 1633*. 2. udg.
- Sønderholm, Erik 1984, "Randbemærkninger til en disputats", *Gripla 6*, 165-186.
- Vinilandicus 2006, "La Chronique de Gotland – la plus imposture de l'historiographie danoise", Andersen, Peter Hvilshøj & Danielle Buschinger (eds.), *Chroniques en tous genres*, Amiens, 1-13.
- Vinilandicus 2007, *Die Nibelungen zogen nach Dänemark*, Frankfurt/Main.